

Dr. sc. Eduard Kušen

Kako

*Kako ugostiti turiste
na vlastitom imanju*

Priručnik: Kako ugostiti turiste na vlastitom imanju

Dr. sc. Eduard Kušen

Priručnik:

Kako ugostiti turiste na vlastitom imanju

Zagreb, 2007.

Za izdavača:
Institut za turizam
Vrhovec 5, 10000 Zagreb
www.itzg.hr

Ovaj se dokument u cijelosti ili u dijelovima smije koristiti za obrazovne i edukacijske potrebe uz obavezno navođenje izvornika. Komercijalna upotreba ili preprodaja ovog materijala nije dozvoljena. Umnožavanje i drugi načini upotrebe ovog dokumenta moraju biti u skladu s autorskim pravima te uz pisanu potvrdu Instituta za turizam.

ISBN 978-953-6145-17-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 629621

SADRŽAJ

UVOD	1
RURALNI TURIZAM	3
Turizam	3
Hrvatska i turizam	4
Ruralni prostor	4
Turizam na seljačkom gospodarstvu	5
Perspektive razvoja ruralnog turizma u Hrvatskoj	6
ULOGA TRADICIJE U OBLIKOVANJU TURISTIČKE PONUDE NA SELJAČKOM IMANJU	7
Tradicija	7
Regionalne značajke tradicijskog graditeljstva	10
Tradicijsko opremanje unutarnjih prostora	15
Tradicijski vrt i okoliš	20
Organsko-biološka (ekološka) poljoprivreda temeljena na tradicijskoj poljoprivrednoj proizvodnji	22
Regionalna gastronomija i enogastronomija	23
Tradicijsko zajedništvo u turističkom nastupu	24
KAKO ORGANIZIRATI 24 SATA BORAVKA GOSTIJU NA TURISTIČKOM SELJAČKOM GOSPODARSTVU	25
Osnovne značajke turističkog boravka	25
Boravak u kući, dvorištu i vrtu	27
Boravak na poljoprivrednom zemljištu i u šumi	29
Obilazak turističkih atrakcija u okolini	30
Zajednički programi i itinereri više susjednih seljačkih gospodarstava	33
PRIMJER VUKOVARSKO-SRIJEMSKJE ŽUPANIJE	35
Ruralni prostor	35
Tradicijska arhitektura	35
Turistička seljačka gospodarstva	37
Literatura	38

UVOD

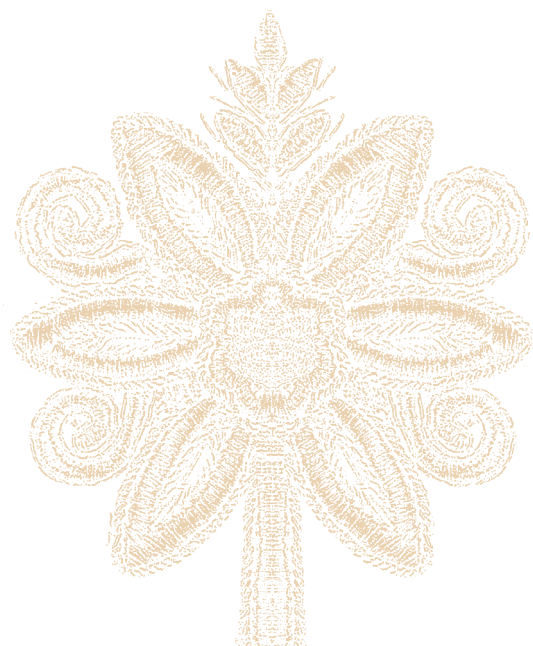
Interes pojedinaca, nekih segmenata državne uprave i turističkog gospodarstva za razvoj turizma u ruralnom prostoru, osobito na seljačkim imanjima, javlja se u Hrvatskoj početkom 90-ih godina prošlog stoljeća. Niz je akcija na razvoju turizma na seljačkim gospodarstvima odnosno "obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (OPG)", u organizaciji udruga seljaka, Hrvatskog farmera, Kluba članova Selo, Hrvatske gospodarske komore, Ministarstva mora, turizma, prometa i razvitka, županija, a u najnovije vrijeme i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva. Međutim, učinci tih akcija nisu uvijek bili sukladni uloženom trudu, čemu je uzrok bilo naslijeđeno okruženje.

Ovaj priručnik bi trebao biti skromni prilog naporu onih koji se odlučuju pružati turističke usluge na svom imanju. Iako je nastao na 15-godišnjim iskustvima autora iz njegova sudjelovanja u edukaciji kandidata za osnivanje turističkog seljačkog gospodarstva, od prvog seminaru i stručne ekskurzije u Sloveniju i Austriju, koje je Savez seljaka Hrvatske organizirao početkom 1991. godine, pa do seminara koje Hrvatski farmer sa županijama organizira ovih dana, ova publikacija nudi tek dio odgovora na pitanja na koje kandidati traže odgovor.

Publikacija je izrađena u okviru projekta Austrijske razvojne agencije *Turistički razvoj istočne Slavonije*. Od velikog broja mogućih tema ovdje su odabrane dvije – jedna, vezana uz kompleksnost korištenja lokalne tradicije u ponudi turističkog seljačkog gospodarstva, i druga, vezana uz potrebu organiziranja osmišljenog boravka gostiju na takvom imanju sa čvrsto zadanim ciljevima, rokovima i financijskim sredstvima. Unutar postavljene zadaće tek je nekoliko riječi uvodno namijenjeno ključnim pojmovima turizma.

Na kraju, priručnik sadrži i nekoliko podataka i opservacija vezanih uz Vukovarsko-srijemsku županiju, na koju se ovaj Projekt i odnosi.

Zagreb
Siječanj, 2007.

RURALNI TURIZAM

Za razumijevanje biti ruralnog turizma od velike je važnosti upoznavanje položaja ruralnog turizma unutar cjelokupnog turističkog sustava, unutar hrvatskog turističkog gospodarstva i unutar politike cjelokupnog razvoja ruralnog prostora te osobitosti ponude na turističkim seljačkim gospodarstvima.

Turizam

Treba li danas uopće nekome u Hrvatskoj objašnjavati što je to turizam. Treba! Naime, jednom je u šali rečeno da se u Hrvatskoj svatko razumije u *nogomet*, *politiku* i *turizam*, što ni u jednom slučaju ne može biti istina, osobito za onoga tko od turizma kani živjeti. Stoga će u nastavku biti navedeno tek nekoliko najvažnijih značajki turizma:

- turizam obuhvaća skup odnosa i pojava vezanih uz aktivnosti osoba koje putuju ili borave izvan uobičajene sredine do godinu dana, kao *turisti* ili dnevni posjetitelji (*izletnici*),
- turisti su *posjetitelji* koji su izvan uobičajene sredine proveli više od 24 sata tj. koji su tom prigodom najmanje jednom noćili, a izletnici su izvan uobičajene sredine proveli manje od 24 sata i nisu noćili,
- održanje i razvoj turizma pokreće zatvoreni *turistički sustav* (krug), kojeg čine *tržište* (emitivno područje iz kojeg stižu turisti), *putovanje* (svladavanje udaljenosti između emitivnog i receptivnog područja), *turistička destinacija* (receptivno područje u koje stižu turisti) i *marketing* (smišljeni utjecaj turističke destinacije na emitivno područje glede izbora turističke destinacije),
- turisti dolaze samo u područja u kojima se nalaze turističke atrakcije. Osim turističkih atrakcija takvo područje mora imati dobru prometnu vezu s emitivnim područjima i mora imati ugostiteljske objekte. Međutim, područje koje ima dobre prometne veze i ugostiteljske objekte za lokalno stanovništvo, a nema turističkih atrakcija, turisti neće posjećivati,
- atraktivno seljačko gospodarstvo, ako je prometno pristupačno i ako se u njemu organizira pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga, može postati dio turističkog sustava i dio pripadajuće turističke destinacije.

U ruralnim prostorima održivi razvoj turizma trebao bi imati uglavnom pozitivne učinke:

- vlasnicima turističkih seljačkih gospodarstava turizam treba osigurati dodatne prihode i vratiti im njihovo dostojanstvo jer su postali predmet zanimanja uglednih ljudi koji kod njih odsjedaju. Osim toga, tim vlasnicima turizam omogućava da u "vlastitom dvorištu", pod znatno povoljnijim uvjetima, prodaju svoje poljoprivredne proizvode,
- dijelovima ruralnog prostora, u kojima se razvija, turizam treba donijeti blagostanje, osobito putem izgradnje kvalitetnije komunalne i društvene infrastrukture te osiguranjem drugih uvjeta za poboljšanje kvalitete života lokalnog stanovništva, a da se pri tome ne degradira prirodni okoliš.

Hrvatska i turizam

Hrvatska je zemlja brojnih turističkih atraktivnosti: slikovita morska obala s "tisuću otoka", toplo more i mediteranska klima uz njih; Dunav i druge rijeke, osobito Korana, Krka i Cetina; masiv Velebita; plodna Panonska nizina - Slavonija, Posavina, Podravina, Baranja i Srijem; brdsko-planinska područja - Gorski kotar, Lika, Kordun, Banovina, Hrvatsko zagorje, Međimurje i Moslavina; vinorodna područja; povijesni gradovi na moru i na kontinentu - Dubrovnik, Split, Šibenik, Zadar, Pula, Zagreb, Osijek i Varaždin; dvorci Hrvatskog zagorja; hrvatska svetišta, toplice i, na kraju, ogroman, slikovit, raznolik i turistički privlačan ruralni prostor koji zauzima više od 90% teritorija Hrvatske.

Iako vjerojatno najveći hrvatski turistički potencijal predstavljaju morska obala, toplo more, mediteranska klima i povijesni sustav naselja uz morsku obalu s bogatim kulturno-povijesnim nasljeđem, s druge strane ruralni prostor, kao osnovni resurs za razvoj *ruralnog turizma*, ogroman je potencijal u zadovoljavanju potreba gradskih stanovnika za mirom i prostorom za rekreaciju na otvorenom, što ne mora biti nužno vezano uz prirodu. Ruralni turizam uključuje posjet nacionalnim parkovima i parkovima prirode te ostaloj baštini u ruralnom prostoru, zatim panoramske vožnje, uživanje u ruralnom krajoliku i boravak na *turističkim seljačkim gospodarstvima*. Ruralni turizam je dodatni izvor prihoda, naročito za žene, i važan je u smanjivanju stope ruralne depopulacije. Investicije u turizam mogu u ruralnom prostoru očuvati povijesne građevine i tradicionalne aktivnosti. Seljaci mogu modernizirati neiskorištene zgrade za potrebe iznajmljivanja turistima ili odvojiti dio zemljišta za potrebe kampiranja ili za potrebe sportske rekreacije.

Osim toga, termin *ruralni turizam* koristi se za slučajeve kada je ruralna kultura ključna komponenta ponuđenog turističkog proizvoda. Specifično za turistički proizvod ruralnog turizma je nastojanje da se posjetitelju osigura osobni kontakt, osjećaj za fizičko i ljudsko okruženje u ruralnom prostoru i, koliko je to god moguće, da mu se pruži prigoda sudjelovanja u aktivnostima, tradiciji i stilu života lokalnog stanovništva.

Ruralni prostor

Ruralni prostor predstavlja suprotnost gradskom prostoru. To je prostor koji je izvorno služio kao životni i radni prostor poljoprivrednika, zapravo to je cjelokupni obradivi i naseljivi prostor izvan gradova. U njemu su nastali: tradicijsko selo, ruralne cjeline, tradicijska ruralna arhitektura i tradicijski interijeri, tradicijski vrtovi te ekološki, proizvodno i oblikovno uravnoteženi kulturni pejzaž. Na toj se materijalnoj osnovici paralelno razvijala tradicijska kultura života i rada seljaka (tradicijska znanja i tehnologije poljoprivredne proizvodnje i načina stanovanja, odijevanja, prehrane i zajedništva), koja je u konačnici rezultirala i nematerijalnim dobrima, kao što su narodni plesovi, pjesme, legende i slično. Sve to predstavlja pretežiti, prepoznatljiv i najvredniji dio *turističke atrakcijske osnove* ruralnog prostora.

Prema *Strategiji prostornog uređenja RH* ruralnim prostorom se smatra cjelokupni prostor izvan gradova koji je predmet zanimanja u sociološkom i gospodarskom pogledu kao prostor u kojem se rasprostiru mala ruralna društva ili ruralne zajednice usko povezane, životno i radno, s pretežitom prirodnim okolišem. Na ruralni prostor otpada oko 93% kopnene površine Hrvatske, gdje živi oko 1/5 njenog stanovništva.

U Europi se ruralnom prostoru u posljednjih dvadesetak godina pridaje osobita pozornost. To potvrđuje sadržaj *Strategije za ruralnu Europu* Europskog vijeća za sela i male gradove - ECOVAST (1994.). Strategija se temelji na konceptu kampanje europskih sela iz 1987. - 1988. pod vodstvom Vijeća Europe, kao i na promišljanjima Europske komisije iz 1988. godine sabranim u publikaciji *Budućnost ruralnog društva*. Između ostalog, u ovoj *Strategiji* stoji: *Ruralni turizam treba biti unaprijeđen na način koji je sukladan s osobnošću i kapacitetom područja namijenjenog za prihvata gostiju.*

Turizam na seljačkom gospodarstvu

Turizam na *seljačkim gospodarstvima* dobro je definiran segment ruralnog turizma koji omogućava seljacima proširenje njihovih gospodarskih djelatnosti te obogaćuje vrijednost njihovih proizvoda (dodatna vrijednost), a čini globalno mali dio ruralnog turizma i poljoprivrede. Ipak, u nekim europskim zemljama udio seljačkih gospodarstava koja nude *neku vrstu turističkog smještaja* uistinu je značajan.

Taj turistički proizvod može se prodavati pojedinačno, a može i organizirano, grupama, ovisno o lokaciji. Rekreativne aktivnosti turista, kao što su *pješčenje, ribolov, jahanje, skijanje, sanjkanje* i sl., mogu se organizirati ovisno o turistički dostupnim atrakcijama i drugim turističkim resursima. Na taj način seljaci mogu osigurati dodatni dohodak od turizma, a ako su u tome dovoljno uspješni mogu čak i zamijeniti dosadašnju gospodarsku djelatnost.

Dakle, prema navedenim obrazloženjima i iskustvima, bez obzira na iznijansirane termine, *turizam na seljačkim gospodarstvima* obuhvaća sve vrste turističkih usluga koje seljačko domaćinstvo može pružiti na svom gospodarstvu (imanju), kao cjelini ili na pojedinim njegovim dijelovima, koji mogu biti i fizički razdvojeni.

Glavna i najveća prepreka razvoju turizma na seljačkim gospodarstvima u Hrvatskoj bila je nedovoljna veličina i rascjepkanost poljoprivrednog zemljišta hrvatskih seljačkih gospodarstva koja je 1991. godine u prosjeku iznosila 2,8 ha na prosječno 5 čestica.

No, i kada je poljoprivredno zemljište seljačkog gospodarstva dovoljno veliko, to ne znači da su ispunjeni svi uvjeti za njegovo uključivanje u turističku ponudu. Ono, naime, mora biti smješteno u turistički privlačnom kraju. Da bi se u nekom kraju razvijao turizam na seljačkom gospodarstvu, takav kraj mora zadovoljavati određene uvjete turističke atraktivnosti, a seljačko gospodarstvo određene uvjete podobnosti za pružanje turističko-ugostiteljskih usluga.

UVJETI TURISTIČKE ATRAKTIVNOSTI KRAJA (EKSTERNI UVJETI)

- zdrava klima
- nezagađeni zrak, tlo i voda
- odsutnost buke i vibracija
- odsutnost potencijalnih opasnosti od elementarnih nepogoda (eksplozija, poplava, požara, radijacije i sl.)
- očuvana priroda
- očuvano graditeljsko nasljeđe
- očuvane socio-kulturne značajke
- slikovit i uređen krajobraz
- mogućnosti slobodnog kretanja turista po okolici
- uvjeti za sportsku rekreaciju, razonodu i posjete znamenitostima
- ugostiteljski objekti, osobito s ponudom regionalnih jela
- dobra cestovna povezanost sela
- telefonska povezanost sela
- udaljenost seljačkog gospodarstva do prve ambulante i pošte ne veća od 15 km
- udaljenost seljačkog gospodarstva do prve trgovine i gostionice ne veća od 5 km

UVJETI TURISTIČKE PODOBNOSTI SELJAČKOG GOSPODARSTVA (INTERNI UVJETI)

- odgovarajuće poljoprivredno zemljište
- odgovarajuća poljoprivredna proizvodnja
- stambeni objekt i gospodarske zgrade
- stoka i druge domaće životinje
- mogućnost pružanja uvida u način poljoprivredne proizvodnje (osobito djeci)
- lokacija kuće na atraktivnom mjestu
- osiguran pristup automobilom do kuće
- u kući osigurana električna struja i tekuća voda (vodovod, hidrofor ili sl.)
- u kući osiguran telefon ili da udaljenost do javne telefonske govornice nije veća od 500 m, odnosno da je područje turističkog seljačkog gospodarstva pokriveno signalom mobilne telefonije
- mogućnost preuređenja seljačkog gospodarstva (kuća, gospodarske zgrade, dvorište i slično) u turističko seljačko gospodarstvo u okviru ekonomski prihvatljive investicije
- broj, dob, zdravstveno stanje i osobna sklonost članova domaćinstva na seljačkom gospodarstvu odgovara potrebama pružanja turističko-ugostiteljskih usluga

Perspektive razvoja ruralnog turizma u Hrvatskoj

Hrvatska ima značajne izgleda za razvoj ruralnog turizma. Po svojoj atrakcijskoj osnovi ona ne zaostaje u odnosu na druge europske zemlje koje su zavidno razvile svoj ruralni turizam, dapače, ona atrakcijskim bogatstvom svog ruralnog prostora nadilazi mnoge od njih. Hrvatski ruralni prostor je vrlo raznolik, od primorskog zaleđa, planinskih područja, brdskih područja do velikih i plodnih ravnica. Unutar tog prostora nalazi se bogata kulturna i prirodna baština, djelomično svjetskog i međunarodnog značenja.

Dio zaostajanja razvoja hrvatskog ruralnog turizma vezan je za političko i imovinsko-pravno agrarno nasljeđe i raniju nezainteresiranost poljoprivrednog sektora za razvoj ruralnog prostora i ovu vrstu turizma u njemu. Međutim, u pripremama za ulazak Hrvatske u EU, hrvatski ruralni prostor je došao u središte pozornosti, a započeo je i proces okrupnjavanja obiteljskih seljačkih gospodarstava, što je osnovni uvjet za razvoj ruralnog turizma te osobito turizma na seljačkim gospodarstvima.

ULOGA TRADICIJE U OBLIKOVANJU TURISTIČKE PONUDE NA SELJAČKOM IMANJU

Tradicija

Uloga *tradicije* u oblikovanju turističke ponude na seljačkom imanju predstavlja jednu od mnogih specijalističkih tema koje su bitne kod osnivanja i rada svakog turističkog seljačkog gospodarstva. Zašto? Zbog *posebnosti turizma* na seljačkom gospodarstvu i zbog *očekivanja turista* da se tradicijska obilježja javljaju kako na seljačkom gospodarstvu tako i u njegovom bližem i daljnem okruženju.

Turističke posebnosti seljačkih imanja, kao i cijelog ruralnog prostora u kojem se ona nalaze, utemeljene su u više ili manje očuvanoj tradiciji života i rada na selu. Riječ je o tradiciji očuvanoj u fizičkim oblicima, u izgledu krajolika, organizaciji naselja, uređenju okućnice, vrta i dvorišta, izgleda zgrada i njihove unutrašnjosti, ali i u nematerijalnom smislu, u običajima, legendama, pjesmama, zajedništvu i mnogim praktičnim znanjima.

Upravo očuvanost tradicijskih značajki ruralnog prostora i seljačkih gospodarstava u njemu određuje stupanj njihove turističke privlačnosti. Turisti neće posjećivati ruralni prostor niti seljačka imanja na kojima se nije održalo ništa od njihova tradicionalnog načina života i rada. Valja naglasiti da je njegovanje prirodnih ljepota u ruralnom prostoru isto tako dio seoske tradicije.

Ruralni prostor upravo na sastavnicama tradicije nudi posebne i neuobičajene turističke doživljaje i iskustva. Iako je zanimanje za selo i slobodne prirodne prostore urođeno čovjeku, taj je interes za selo kod modernog urbanog čovjeka dodatno osnažen tijekom njegova djetinjstva putem slikovnica, literature i filmova. Primjerice, želju za boravkom na selu mogu poticati knjige poput *Družba Pere Kvržice* ili *Vlak u snijegu* Mate Lovraka ili *Heidi* Johanne Spyri te filmovi snimljeni na te teme. Dakako, na selu turisti mogu uživo doživjeti i druga iznimna iskustva, primjerice, upoznati sve "tajne" cjelokupne prirodne proizvodnje i suvremenog načina života seljaka.

Obnovljeni mlinovi

Rekonstruiran mlin u Tematskom parku *Vlak u snijegu* prema romanu M. Lovraka u Grđevcu

Foto: V. Rajković

Zamrznuti mlin u Hrvatskom zagorju

Foto: E. Kušen

POTICAJI OČUVANJU TRADICIJSKOG GRADITELJSTVA

- Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka započelo je sustavno sufinancirati pojedinačne projekte očuvanja tradicijske graditeljske baštine putem *Programa poticanja, zaštite, obnove i uključivanja u turizam prirodne i kulturne baštine u turistički nerazvijenima područjima*. Prirodni i kulturni krajolici s autentičnim, raznolikim tradicijskim graditeljstvom tako postaju temeljni turistički resursi. Dodjela potpora iz spomenutog programa provodi se od godine 2000. Između ostalog, na taj je način sufinancirano uređenje Tematskog parka *Vlak u snijegu* u Grđevcu i tiskanje Priručnika za obnovu *Posavska tradicijska drvena kuća*, koje je, sa svoje strane, također potpomoglo i Njemačko društvo za tehničku suradnju (GTZ).

Selo se u međuvremenu sve više spontano transformira, čemu poglavito pridonose promjene na svakom pojedinom seljačkom gospodarstvu. Te su promjene izazvane zbog uvođenja suvremenog načina poljoprivredne proizvodnje, zbog poboljšavanja kvalitete života na selu, ali često i zbog nekritičnog usvajanja selu neprimjerenih obilježja, najčešće pod utjecajem medija, poglavito reklama.

Stihijska transformacija je selo razbila na mozaik od tri tipa seljačkih gospodarstava, a to su:

- Suvremena seljačka gospodarstva sa suvremenom poljoprivrednom proizvodnjom, suvremenim gospodarskim zgradama i dvorištem. Stambeni objekti i njihov okoliš u pravilu nalikuju na slične objekte iz gradskih predgrađa. Uobičajeno je sve to ujedno i znak vrlo uspješnog poslovanja vlasnika.
- Prijelazna seljačka gospodarstva daju dojam privremenosti i nedovršenosti, posjeduju novi stambeni dio s tradicijskim gospodarskim dijelom, ili obrnuto.

- Tradicijska seljačka gospodarstva koja su zadržala tradicijsku poljoprivrednu proizvodnju, tradicijske gospodarske objekte, dvorište i okućnicu te tradicijski stambeni objekt s okolišem. Ovaj tip seljačkog gospodarstva u pravilu označava loše ekonomsko i demografsko stanje domaćinstva koje na njemu živi.

Turizam je prvi koji bi mogao ekonomskom logikom i raspoloživim instrumentima dokazati da se racionalno i kritički očuvana tradicija isplati. Naime, turisti očekuju da se njeguje minimalni dio tradicijskih značajki na imanju, u selu i cjelokupnom ruralnom prostoru. Tako se, uostalom, postupalo u svim europskim zemljama s razvijenim ruralnim turizmom. Turisti pri tome ne misle na doslovno konzerviranje tradicije (posebice ne u kontekstu siromaštva) u izvornom obliku, već na kreativnu primjenu tradicije u granicama mogućeg. Sudionici turizma na seljačkim gospodarstvima, pa i sudionici cjelokupnog ruralnog turizma, očekuju da se tradicijske sastavnice sela njeguju u cijeloj ruralnoj turističkoj destinaciji i to putem:

- izrade i donošenja planova prostornog uređenja (prostorni i ruralistički planovi pri čemu se potonji odnose na urbanističke planove za sela),
- obnove ili rekonstrukcije objekata tradicijske arhitekture i tradicijskih ruralnih cjelina,
- uređenja vrta, okućnice i dvorišta uz objekte tradicijske arhitekture,
- uređenja interijera,
- rekonstrukcije novijih objekata na selu koji ne posjeduju tradicijske značajke,
- izgradnje potpuno novih objekata ili dijelova sela i
- odlučivanja o tipu poljoprivredne proizvodnje.

Usporedne fotografije primjera posavske tradicijske drvene kuće prije i poslije obnove, Lonjsko polje, Čigoč

Izvor: Posavska tradicijska drvena kuća - priručnik za obnovu (2006.) Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka i Ministarstvo kulture RH, Zagreb.

U tom smislu, turisti su osobito kritični prema zastupljenosti svih tradicijskih sastavnica na turističkom seljačkom gospodarstvu.

TRADICIJSKE SASTAVNICE KOJE TURISTI OČEKUJU NA TURISTIČKOM SELJAČKOM GOSPODARSTVU

- Regionalne značajke tradicijskog graditeljstva
- Tradicijsko opremanje interijera
- Tradicijski vrt i okoliš
- Organsko-biološka (ekološka) poljoprivredna proizvodnja, temeljena na tradicijskoj poljoprivrednoj proizvodnji
- Regionalna gastronomska i enogastronomska ponuda jela i pića
- Tradicijsko zajedništvo u turističkom nastupu

Regionalne značajke tradicijskog graditeljstva

Gradove, sela i krajeve turisti pamte poglavito po izgledu. U naseljenim dijelovima to su uvijek tamošnja zdanja. U ruralnom prostoru to su uvijek prepoznatljivije tradicijske građevine jasnih regionalnih značajki.

Hrvatska ima bogatu i raznoliku, ali slabo čuvanu tradicijsku graditeljsku baštinu. Raznolikost hrvatske tradicijske ruralne arhitekture temelji se na posebnim značajkama regije u kojoj su ta zdanja nastala, osobito na značajkama:

- klime i mikroklimе,
- reljefa,
- građe i svojstava terena,
- biljnog pokrova,
- vrste poljoprivredne proizvodnje,
- dostupnog građevnog materijala,
- gospodarske organizacije prostora,
- tipologije organizacije naselja, dvorišta i okućnice,
- kulturnih i povijesnih utjecaja,
- važećih propisa i
- drugih uvjeta.

Arhitekt A. Freudenreich u svojoj knjizi *Kako narod gradi* još je 1972 . godine regionalizirao cijelo područje Hrvatske prema načelu da istovrsnim prirodnim karakteristikama područja odgovaraju istovrsne karakteristike predajnog narodnog graditeljstva. Na karti, koja je priložena knjizi, označena su područja s istovrsnim prirodnim značajkama: kamenito područje (ogoljeli krš), područje četinjača (šumoviti krš), područje hrasta i kestena, područje mješovitih vrsta drveća i područje hrasta lužnjaka. U sva navedena područja s istovrsnim prirodnim značajkama su ucrtane tradicijske kuće pripadajućih oblikovnih značajki.

Arhitekt D. Salopek prikazao je svoju klasifikaciju hrvatske tradicijske graditeljske baštine, u sada već legendarnoj "tablici": *Regionalna obilježenost općih arhitektonskih vrijednosti u hrvatskom predajnom graditeljstvu* koja je prikazana u nastavku.

D. Salopek: Prikaz bitnih značajki hrvatske tradicijske ruralne arhitekture po regijama

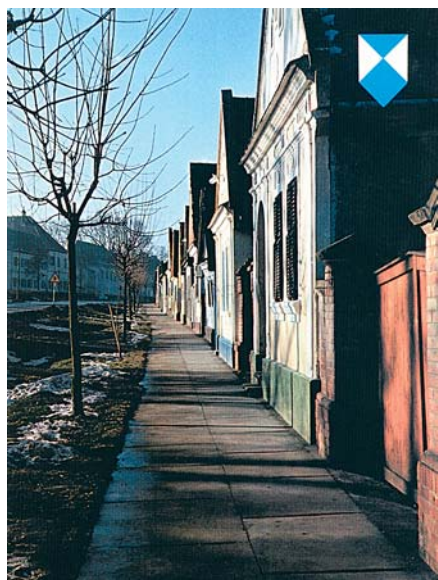
	JADRANSKA OBALA	OD VELEBITA DO PANONIJE	DOLINA KUPE	SREDNJOPOSAVSKI BAZEN	PANONIJA
<ul style="list-style-type: none"> • GRADNINI ELEMENTI: LOKALNI MATERIALI, • GRAVITACIONI AUTORITET U RAVNOPRAVNOJ BILANCIJSKOJ, • KORIŠĆENJA FIZIKALNA SVOJSTVA MATERIJALA 					
<ul style="list-style-type: none"> • ODNOS PREMA TERENU 					
<ul style="list-style-type: none"> • 'BRIG' U FANOVU • 'ČUJESU' NA RIBU KUPE NA OBALI RIJEKE • 'LAKI' IAO RANICOM PANONIDE 					
<ul style="list-style-type: none"> • OTVORANJE PREMA SUNCU • ZAŠTITA OD NEPOGODA 					
<ul style="list-style-type: none"> • BOGATA MODULACIJA ODNOSA INTERIJER-EKSTERIJER NA KOMUNIKATIVNOJ RAVNINI PROSTORA I OKOLIŠA 					
<ul style="list-style-type: none"> • GOSPODARSKI PROSTORI PRATE STAN 					
<ul style="list-style-type: none"> • PROPORCIJE PROSTORNOG TOKA PREMA AUTORITETU SURNJE • MIERILO ČUVENKA 					
<ul style="list-style-type: none"> • KUĆA KAO ZNAK 					
<ul style="list-style-type: none"> • ORGANIČEO OBLIKOVANJE SA SNAŽNIM PRAKTIČNIM UČINAKOM • ISTINITA INTERPRETACIJA PROSTORA 					
<ul style="list-style-type: none"> • ORGANIČEO JEDINSTVO S PEJZAŽEM • KORESPONDENCIJA S MATERIJALOM OKOLIŠA, TLOM, DIOCE NOZOM 					

Izvor: Hrvatski turizam - plavo, bijelo, zeleno (2006.) Institut za turizam, Zagreb.

Pri kraju Domovinskog rata Ministarstvo kulture RH objavilo je dragocjena tri sveska pod naslovom *Hrvatsko narodno graditeljstvo, I. Istočna Hrvatska (Slavonija, Baranja i Srijem) - 1992.; II. Južna Hrvatska (Dalmacija) - 1992.; III. Središnja Hrvatska (Posavina, Pokuplje, Moslavina, Banija, Lika i Gorski kotar) - 1993.* To je bila zbirka malih priručnika za poslijeratnu obnovu. Nažalost, obnova hrvatske graditeljske baštine poslije Domovinskog rata uglavnom se odvijala podalje od Ministarstva kulture i kulture općenito. Međutim, spomenute publikacije, koje je pripremio arhitekt Z. Živković, itekako mogu poslužiti zainteresiranima kod osnivanja turističkog seljačkog gospodarstva.

Naslovnice dvaju svezaka edicije *Hrvatsko narodno graditeljstvo* prikazuju posebnosti tradicijske arhitekture istočne Hrvatske i južne Hrvatske

Izvor: Živković, Z., *Hrvatsko narodno graditeljstvo* (1992.), Ministarstvo kulture RH, Zagreb.

Važna su i novija početna iskustva u njegovanju tradicijske arhitekture za potrebe ruralnog turizma. Tu valja izdvojiti istarski "agroturizam" i ostale pojedinačne slučajeve s naglaskom na Lonjsko polje. Na svim tim objektima je prepoznatljiv "rukopis" arhitekata specijalista za ruralnu arhitekturu.

Tradicijska kamena kuća u unutrašnjosti Istre, Dončići, obnovljena za potrebe "agroturizma"

Foto: Konzorcij „Ruralis“

**"Jurlinovi dvori",
obnovljeni sklop
tradicijskih kamenih kuća
za potrebe turizma,
Drage, Primošten Burnji,
Dalmacija**

Foto: E. Kušen

Valja naglasiti da problem zadržavanja i ugradnje tradicijskih sastavnica lokalnog graditeljstva ima dvije razine, pri čemu se prva odnosi na prepoznavanje tradicijskih graditeljskih konstrukcija, a druga na način njihove suvremene primjene. Primjerice:

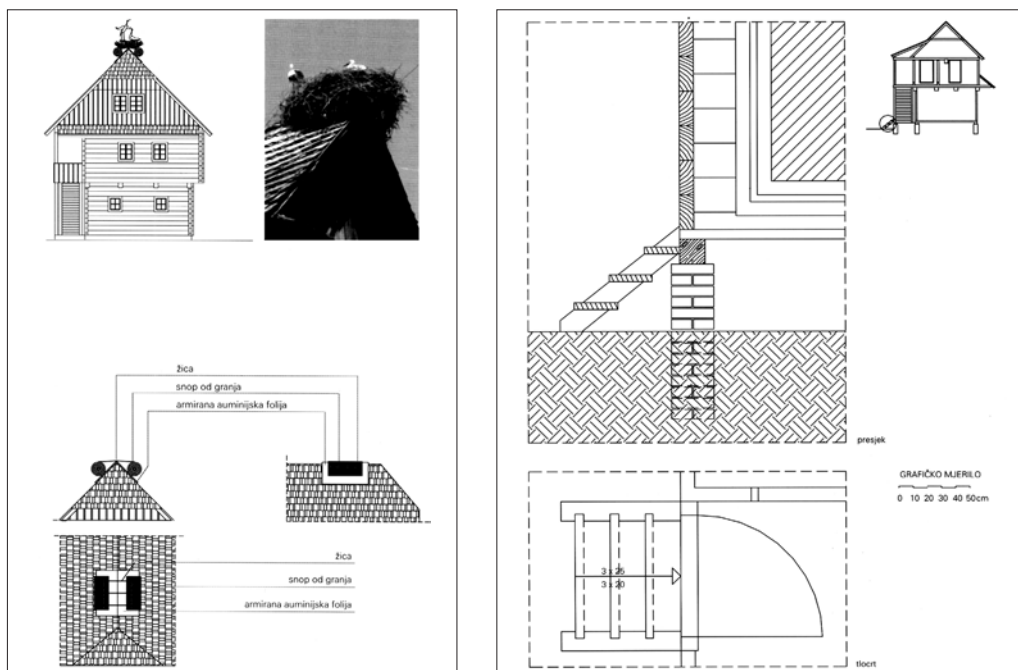
- kako riješiti suvremene potrebe stanovanja i turističkog korištenja -
  - uvođenje vodovoda i kanalizacije, električne struje i plina,
  - izbor i uvođenje sustava grijanja prostorija,
  - osiguranje neizbježne termoizolacije,
  - izvedba vodonepropusnih podova i stijena u sanitarnim prostorijama;
- kako nabaviti izvorne materijale i majstore za njihovu ugradnju, a prije svega -
  - drvo,
  - slama za pokrov,
  - šindra - drvene kalane daščice za pokrov,
  - trstika za pokrov,
  - gašeno vapno,
  - poseban kamen;
- kada i kako iznimno zamijeniti tradicijske materijale i tradicijski način izvođenja (građevni detalji).

Stanje tradicijskog objekta prije i poslije obnove krova i pokrova

Foto: V. Rajković

Građevni detalji za obnovu posavske tradicijske drvene kuće (a/. rodino gnijezdo i b/. stubište)

Izvor: Posavska tradicijska drvena kuća - priručnik za obnovu, op. cit.

Kandidat, koji svoje postojeće seljačko gospodarstvo želi obogatiti novom, turističkom djelatnošću, a pri tom želi optimalno koristiti regionalne značajke tradicijske arhitekture, mora poduzeti određene predradnje:

- procjenu načelne podobnosti svog seljačkog gospodarstva za turističko korištenje,
- "snimanje" postojećeg stanja seljačkog gospodarstva u odnosu na graditeljske i hortikulturene značajke građevina, dvorišta i vrta,
- utvrđivanje tradicijske komponente u postojećem stanju vlastitog gospodarstva,
- procjenu mogućnosti za tradicijsko "obogaćivanje" stambenih i gospodarskih objekata, te njihova okoliša tijekom njihove rekonstrukcije i uređenja i
- izradu idejnog arhitektonskog rješenja i projekta.

Na kraju ovog dijela važno je upozoriti da se konačne procjene o opsegu i načinu zastupljenosti tradicijskih značajki ruralne arhitekture moraju obaviti uz pomoć stručnjaka te uz njihovu pomoć primijeniti u programima i nacrtima za rekonstrukciju objekata i okoliša. Tu se pomoć, na prvom mjestu, očekuje od arhitekata, dakako u suradnji s etnolozima i stručnjacima za turizam. Međutim, treba podsjetiti, ne bilo kakvim arhitektima već arhitektima specijalistima za tradicijsko narodno graditeljstvo. Njih u Hrvatskoj ima svega deset do petnaest. Podaci o arhitektima specijalistima mogu se dobiti u Ministarstvu mora, turizma, prometa i razvitka (Resor turizma), u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva (Uprava za održivi razvitak seoskog prostora) i u nekim županijama (npr. Istarska županija).

Onima koji će biti u prigodi da sami biraju arhitekta, preporuča se da prethodno zatraže na uvid reference, tj. da razgledaju objekte tradicijske arhitekture koji su rekonstruirani ili obnovljeni na osnovi projekata dotične osobe.

DOBAR NACRT JE POLA USPJEHA I KAKO DOĆI DO NJEGA

- **STRUČNI IZVRŠITELJ: ODABRANI ARHITEKT**
  - specijalist za ruralnu arhitekturu
  - reference u takvim poslovima
- **DOBRA ISKUSTVA**
  - Istra - 5 ovlaštenih arhitekata je prošlo provjeru i imenovanje za ovu vrstu projekta na području županije
  - Slovenija - bogata literatura i dosta specijalista
- **INVESTITOR**
  - mora imati minimum znanja o ovoj tematici
  - mora iz ekonomskih razloga inzistirati na primjeni načela o tradicijskoj atraktivnosti turističkog seljačkog gospodarstva.

Tradicijsko opremanje unutarnjih prostora

Tradicijsko opremanje i uređenje unutarnjih prostora u dijelovima zgrade na seljačkom imanju u kojima će boraviti i s kojima će u dodir dolaziti turisti iziskuje manje troškove nego li je to slučaj kada se mora osigurati suglasje s tradicijom cijele kuće. Međutim, nije manje zahtjevno niti je jednostavnije.

Pripadnici starijih ruralnih generacija su tradicijsko unutarnje uređenje seljačkih kuća poistovjećivali sa siromaštvom i lošim uvjetima stanovanja, pa su tradicijske sastavnice života nerijetko zamjenjivali s novim i "prikladnijim" namještajem, opremom, uređajima te završnom obradom podova i zidova. Očuvani tradicijski interijer se može još naći uglavnom kod staračkih domaćinstava koja si nisu mogla priuštiti njegovu zamjenu i, iznimno, kod vrlo rijetkih pojedinaca, poklonika tradicije.

Mlade ruralne generacije nisu bile ni u prilici cjelovito upoznati i shvatiti kulturno-povijesne i turističko-atraktivne značajke starih interijera svoga zavičaja pa o njima znaju malo ili gotovo ništa.

U ruralnom prostoru je premalo zavičajnih muzeja i etnografskih zbirki, gotovo da ih i nema, koje bi mlađim generacijama ponudile cjelovitu informaciju i inspiraciju za uređenje prostorija na tradicijski način.

Treba ponoviti pravu istinu - da turisti na seljačkom gospodarstvu ne očekuju doslovno i u cijelosti izvorni tradicijski interijer, ali će biti vrlo kritični prema turističkoj ponudi koja nema tradicijski uređene unutarnje prostore u mjeri koja je objektivno moguća za ove potrebe. Općenito se pridaje velika važnost uređenju interijera u ugostiteljsko-turističkim objektima pa tako treba biti i na turističkim seljačkim gospodarstvima, jer:

- gosti veliki dio svoga odmora provode u zatvorenim ugostiteljskim prostorijama za:
  - spavanje,
  - konzumiranje hrane,
  - društveni život,
  - opuštanje i
  - u slučaju lošeg vremena;
- gosti se prilikom boravka u zatvorenim prostorijama mogu usredotočiti na pojedinosti:
  - promatranje i
  - funkcionalno korištenje;
- moguće promjene u interijeru su daleko jednostavnije, brže i jeftinije od onih na zgradi.

TRADICIJSKE SASTAVNICE UREĐENJA RURALNIH INTERIJERA

- Pokućstvo - primjereno regionalnim značajkama kuće i "tehnologiji" života te materijalnog statusa seljačke obitelji
- Uređaji - vezani uz posebne aktivnosti: pečenje kruha (krušna peć), mljevenje žita (žrvanj), obradu lana, vune (kolovrat, tkalački stan) i slično
- Posteljina i zavjese - naglasak na dekorativnom aspektu
- Svjetiljke i satovi
- Slike, skulpture i dekoracije
  - svete teme
  - obiteljske teme
  - neutralne dekorativne teme
- Podne, zidne i stropne obloge (drvene i tekstilne) te premazi stolarije, zidova i stropova.

Pokućstvo za tradicijsko opremanje interijera izrađivali su majstori stolari, s današnjeg gledišta pripadnici jedne vrste starih zanata. Riječ je o vrlo racionalnim i funkcionalnim drvenim proizvodima koji su, ovisno o regionalnoj pripadnosti, mogli biti reljefno ili koloristički dodatno urešeni.

Pokućstvo se sastojalo od kreveta, ormara, stola i stolaca, kojima su bile ravnopravne klupe i škrinje, police i "zdjeljnjiaci" (uokvirene plitke police ovješene o zid u kojima su se čuvale zdjele i drugo posuđe). Nerijetko je u seoski interijer "zalutao" i po koji komad građanskog namještaja s odgovarajućim povijesnim značajkama. Posebnu skupinu namještaja, uglavnom u sjevernom dijelu Hrvatske, u glavnoj prostoriji činio je stol za blagovanje i druženje, uokviren kutnom klupom iznad koje se, u pravilu, postavljao niz "izložaka", često nazivan "sveti kut".

Tradicijsko pokućstvo bilo je strogo funkcionalno i ergonomijski oblikovano. Primjerice, kreveti su bili visoki, upravo po mjeri i funkciji sjedanja i lijezanja u njih.

Peć i zidani štednjak su odavno iz kvalitetnog tradicijskog stanovanja otjerali otvoreno ognjište. Peć je u hladnijim, kontinentalnim područjima Hrvatske bila središnji uređaj i sadržaj u kući. Krušna peć u zatvorenom prostoru (ložište u kuhinji, a tijelo peći, obloženo lončarskim ili keramičkim kaljevima - "kahlama", u glavnoj prostoriji) s drvenim klupama uokolo, bila je, uz "sveti kut", drugi tradicijski simbol glavne prostorije na seljačkom gospodarstvu. U drugim, uglavnom primorskim dijelovima zemlje tu je funkciju imao kamin.

Žrvanj je bio uređaj za mljevenje žitarica, koji se također nalazio u stambenom dijelu gospodarstva, ali u nekoj sporednoj prostoriji, primjerice u hodniku. Veliki tkalački stan ili manji uređaji za proizvodnju tekstila, kao što su kolovrati, preslice ili mali tkalački uređaji, isto su se mogli nalaziti na seljačkom gospodarstvu jer je na selu bilo podosta poljoprivrednika koji su se dodatno bavili tkanjem platna od lana ili konoplje. U pravilu, takvi su se uređaji smještali u glavnu stambenu prostoriju.

Posteljina je na neki način bila simbolizirana kao dota, djevojački miraz, koji se najčešće sastojao od plahta, jastučnica, svadbenih ručnika i slično izrađenih predmeta od obrađenog platna. Prekrivači za krevete, posebice ako se ležaj nalazio u zajedničkoj prostoriji, imao je posebnu reprezentativnu funkciju. U tom tekstilu se ne nalaze samo kupljene dekoracije, u njih je utkan i dio života i dio nadanja udavače koja ga je vezla, plela ili kukičala. Navedeni interijerski tekstil zrači dvojbom između svoje utilitarne i dekorativne funkcije.

TEKSTIL - IZMEĐU UTILITARNOSTI I DEKORATIVNOSTI

- Stolnjak je predmet s kojim se gosti prvo i najčešće susreću u posjeti rodbini ili prijateljima na selu. stoga se posebna pozornost poklanjala dekorativnim elementima stolnjaka. stolnjaci s crvenim šarama na bijeloj lanenoj podlozi (vrlo često sa simbolom srca) postali su jedan od najpoznatijih hrvatskih suvenira.
- Prekrivač kreveta, s eventualnim jastučićem, sastavni je dio unutarnjeg uređenja te uvijek nastoji ispuniti i svoju dekorativnu funkciju (izbor materijala, izvedba aplikacija) što i danas sugerira većina proizvođača posteljine.
- U tradicijskom stanovanju zavjese su imale naglašenu dekorativnu funkciju, koja se najčešće izražavala tekstilnim dekorativnim tehnikama poglavito putem čipaka.
- Zidne kuhinjske krpe i danas plijene naivnošću svoga teksta i crteža te su u posljednje vrijeme predmet mnogobrojnih etnografskih izložbi.
- Komadi tekstila, s naglaskom na čipke, korišteni su kao podmetači posudama ili kao dekorativni završeci na policama.
- Svadbene ručnici, dio intimne povijesti naših baka, sve češće preuzimaju dekorativnu funkciju u tradicijskom interijeru.

Petrolejske svjetiljke s različitim sjenilima, u sirotinjskoj i gospodskoj verziji, te različiti svijećnjaci i plinske lampe (karbid) i uljanice već su odavno, uvođenjem električne struje u ruralna područja, ostali bez stvarne uporabne vrijednosti, iako su se još neko vrijeme zadržavali kao dekorativni elementi starih ruralnih interijera.

Različiti zidni, preko sto godina stari, satovi s klatnom i utezima, s različitim zvučnim efektima, ponekad i s cijelom lutkarskom predstavom (npr. izlazak kukavice na puni sat) polako su zamjenjivani preciznijim električnim satovima. Stari satovi postali su ozbiljna kolekcionarska roba bez uporabne vrijednosti. Tržište je preplavljeno njihovim imitacijama od plastike i jeftina metala s elektronikom umjesto mehanizma.

Upravo se kod svjetiljki i satova susrećemo s mogućim učinkom kiča, osobito ako se koriste njihove imitacije.

SLIKE, SKULPTURE I DEKORACIJE

- Raspelo, jeftine reprodukcije, u pravilu bezvrednih originala (srce isusovo, srce marijino, drugi sveci, svetišta), uokvirena osobna uvjerenja članova obitelji o prvoj svetoj pričesti, različiti predmeti kupljeni na hodočašćima i slično, čine osnovicu svetačkih tema na zidovima glavne prostorije i spavaće sobe
- Fotografije, uglavnom preminulih predaka, s vjenčanja, u vojnoj ili vatrogasnoj uniformi te fotografije prijatelja obitelji i posjećivanih mjesta, predstavljaju drugu skupinu izloženih vizualnih informacija
- Uokvirene čipke, gobleni ili drugi ručni radovi

U nekim hrvatskim krajevima se značajniji dio slika, skulptura i dekoracija koncentrirao u glavnoj stambenoj prostoriji, u kutu do stola za blagovanje pod nazivom "sveti kut". Središnje mjesto (oltar) je ormarić s relikvijama i dokumentima te raspelo sa svetim slikama, među kojima su se obavezno nalazile slike "Srce Isusovo" i "Srce Marijino". U koncentričnim krugovima ovješeni su, nadalje, ostali sveti izložci, fotografije i drugi predmeti.

OBLOGE I NALIČI (BOJE I LAKOVI)

- Drvom su najčešće obloženi podovi, stropovi i pregradne stijene
- Tepisi na podovima odaju regionalnu prepoznatljivost
- Opekarski proizvodi, kamen i nabijena zemlja često su bili završni sloj podova u prizemlju
- Ožbukani zidovi i stropovi, izravnim nanošenjem žbuke na zid od kamena ili opeke, ili pak preko trstike i ljeskova pruća pričvršćenog na daščanu podlogu, u pravilu su "bijeljeni" vapnom
- Ponekad su zidovi i stropovi završno koloristički obrađeni posebnu temu predstavlja boja (liča) kojom je ličena građevna stolarija, primjerice, zelena boja prozora i vrata u sjeveroistočnim dijelovima hrvatske bila je svojstvena pripadnicima mađarske manjine, a u nasuprotnim dijelovima hrvatske, zelena boja prozora redovito je označavala pripadnost mediteranskom podneblju
- U nekim dijelovima hrvatske na objektima tradicijske arhitekture nailazimo na bogato reljefno i kolorističko urešavanje prozora i vrata

Zelena obojena vrata i prozor znak su dalmatinske tradicije

Foto: E. Kušen

Izbor materija za završnu obradu zidova, podova i stropova, te eventualno njihovo bojenje i ličenje, bili su dio tradicije koja je izvorno proizlazila iz regionalnih potreba stanovništva ali isto tako i iz regionalno raspoloživih materijala. Suvremena dostupnost (fizička i materijalna) velike palete različitih materijala, a nepoznavanje tradicije, doveli su do toga da je u nekim slučajevima potpuno izmijenjen ugođaj čitavih

naselja. Primjerice, tradicija primorja da prozore i škure (kapke) boji u zeleno ili, u krajnjem slučaju, u boji kakvom su se ličile brodice, prekinuta je u primorskim mjestima ugradnjom tipske stolarije iz planinskih prostora, završno obojene u smeđem tonu, boji koje nikad nije bilo na prozorima na ovim prostorima.

"Što je previše, ni s kruhom ne valja", stara je narodna mudrost. Ni s tradicijom ne treba pretjerivati! O tome svjedoči slučaj koji se često prepričava:

Bio tako domaćin koji je dio svog imanja uredio za prijem turista. Kad su stigli prvi gosti i krenuli odložiti prtljagu u spavaću sobu, donijeli su odluku da neće noćiti u toj sobi i na tom imanju. Zaprepaštenom su domaćinu objasnili da se u sobi ne osjećaju sigurno jer se boje kotača od zaprežnih kola obješenog iznad kreveta koji bi im iz bilo kojih razloga mogao pasti na glavu dok spavaju.

U ovom slučaju kotač zaprežnih kola jest dio ruralne tradicije, on je čak dio romske nomadske simbolike, međutim, u tradicionalnom korištenju taj kotač je uvijek bio sastavni dio jednog prijevoznog sredstva i nije mu bilo mjesto u stambenim prostorima, osobito ne na zidu iznad ležaja.

PROMAŠAJI

- Jedno je spoznaja potrebe korištenja sastavnica tradicijskog interijera u turističkoj ponudi seljačkog gospodarstva, a drugo su konkretna rješenja i izbor
- Realna je opasnost pretvaranja interijera u kič, pa čak i u odbojan prostor:
  - previše etnografskih predmeta u prostorji - prenatrpanost
  - etnografska građa nepregledno poredana i neprimjereno odabrana, nefunkcionalna
  - nasumce odabrani predmeti ometaju temeljnu namjenu prostorije

Ako na imanju postoji veći broj etnografski zanimljivih predmeta, koji ne mogu biti uklopljeni u funkcionalnu i odgovarajuću dekorativnu opremu kuće, tada oni mogu biti posebno izloženi i obilježeni kao skromna etnografska zbirka u posebnoj prostoriji - etnosobi.

Kao i kod obnove ili rekonstrukcije tradicijske arhitekture, tako je i kod uređenja interijera turističkog seljačkog gospodarstva potrebno konzultirati specijaliste koji mogu odgovoriti takvoj zadaći:

- etnolog - za prepoznavanje tradicijskih vrijednosti etnografskih predmeta i postupaka,
- arhitekt - za čuvanje jedinstvenog koncepta funkcije objekta i svake prostorije posebno i
- stručnjak za ruralni turizam - za informiranje o trendovima na turističkom tržištu, osobito glede ruralnog turizma.

Etnosoba i prozor s čipkastom zavjesom

Izvor: Posavska tradicijska drvena kuća - priručnik za obnovu, op. cit.

Tradicijski vrt i okoliš

Pojam "tradicijski vrt" odnosi se na tradicijski način uređenja i korištenja eventualnog predvrta, stambenog dvorišta, vrta i okućnice. Tradicijski vrt, kao i ruralna arhitektura, reflektira sve prirodno-geografske i kulturno-povijesne značajke nekog kraja, ali i najnovije promjene koje su se u međuvremenu dogodile u ruralnom prostoru zbog tehnološkog razvoja te načina i uvjeta života tamošnjih žitelja. Promjene u tradicijskom vrtu tekle su čak brže od promjena na tradicijskim zdanjima koje on okružuje. Zapravo, tradicijski vrtovi su do danas u Hrvatskoj potpuno nestali. Posljedica toga je nestanak tradicijskih sorti voćaka, povrća i ukrasnog cvijeća te unošenje alohtonih vrsta biljaka i iščezavanja autohtonih.

Takav slijed nije slučajan. Sade se unesene sorte voća i povrća koje daju najveće prinose, najmanje su osjetljive na nepovoljne utjecaje i traže najmanju njegu, one koje se uopće mogu kupiti po trgovinama. U okoliš se unose jalova alohtona stabla koja ne trebaju posebnu njegu. Da "novo" voće i povrće nema bogatstvo neponovljive arome, niti bogatstvo nutricionističkih vrijednosti tradicijskih sorti možda i nisu svjesni vlasnici seljačkih imanja, ali sigurno jesu osviješteni novi turisti koji to itekako znaju.

Umjesto tradicijskih visokih stabala raskošnih voćaka i pokoje mirišljive lipe, uz seoske kuće sve više niče jalovo crnogorično drveće, stabla tuje ili platane, kao u gradskim parkovima. Iščezle su brajde (odrine), koje bi na imanju ljeti mogle turistima pružiti potreban hlad, a pred jesen i miris grožđa. "Novo" cvijeće slabo miriše, odveć je glomazno i nedovoljno intimno, ponekad napasno jer se širi kao korov. Gdje su nestale "zelene ograde" i živice?

Na tom je tragu Marija Krušel iz TZ Donja Stubica prije dvadesetak godina pokrenula akciju i manifestaciju pod nazivom *Hrvatski tradicijski vrt* i krenula u potragu za cvijećem i povrćem, koje su uzgajale naše bake, te za starinskim sortama jabuka i drugog voća, koje su kalemili naši djedovi. To su tek sastavnice tradicijskog vrta. Međutim, on je imao posebne organizacijske oblike potpomognute ogradama od pletera, različitim stazama, podzidima i suhozidom. U toj je akciji na vidno mjesto izbila perunika kao osvjeđeni hrvatski tradicijski cvijet, ali ne i jedini.

Uočene su značajne regionalne razlike unutar hrvatskog tradicijskog vrta, što mu, s turističkog gledišta, daje još veću vrijednost. U većini regija tek se očekuju istraživanja ovog tradicijskog fenomena čemu bi turizam samo mogao pripomoći. Nešto slično je već započeto radom školskih vrtova.

Hrvatski tradicijski vrt: a. Kontinentalni (Donja Stubica) i

b. Dalmatinski (Ivan Dolac, otok Hvar)

Izvor: a. Hrvatski obiteljski tradicijski vrt (1999.), TZ grada Donja Stubica, b. Foto: E. Kušen

ŠTO JE TO TRADICIJSKI VRT?

- U užem smislu, vrt je ograđeni dio poljoprivrednog zemljišta koji služi poglavito za uzgoj povrća
- U širem smislu, tradicijski vrt, osim vrta za povrće, obuhvaća cjelokupni zeleni okoliš oko stambenog dijela seljačkog gospodarstva
  - predvrt - zelena površina između ceste i kuće, uglavnom služi u dekorativne svrhe s mogućim utilitarnim elementima (izolacija kuće od ceste - vizualna i zvučna):
    - cvijeće
    - voćke
    - brajde (loza)
  - zeleni dijelovi stambenog dvorišta
    - cvijeće
    - voćke
    - masline
    - loza
    - eventualno lipa od ostalih stabala (zbog čaja i hlada)
  - voćnjak i pojedine voćke
  - lončanice na prozorima, stepenicama, balkonima i terasama.

Vrt za uzgoj povrća mora biti ograđen. Oblikovanje ograde i gredica trebalo bi biti što bliže tradicijskim oblicima. U vrtu valja saditi tradicijske vrste i sorte povrća. Posebno valja naglasiti važnost dijela vrta u kojem će se saditi začinsko bilje.

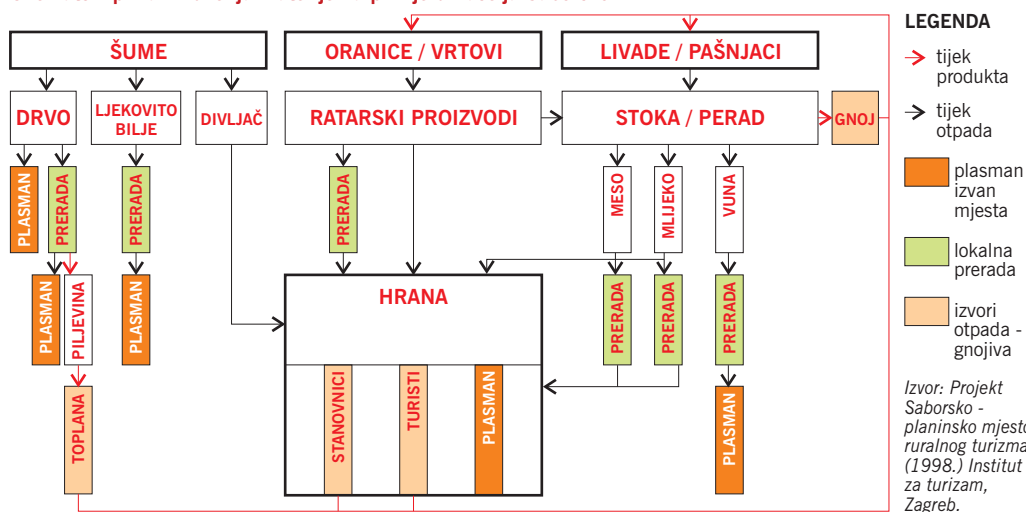
Bilo bi logično da se pri oblikovanju tradicijskog vrta može pozvati bilo koji agronom za stručnu pomoć. Međutim, s obzirom da se u proteklih petnaestak godina obrazovanje agronoma vezalo isključivo uz konvencionalan način poljoprivredne proizvodnje, u ovom je slučaju potreban agronom s osobnom orijentacijom na svojevrstu poljoprivrednu "alternativu" kao što su to agronomi orijentirani na organsko-biološku (ekološku) proizvodnju.

Organsko-biološka (ekološka) poljoprivreda temeljena na tradicijskoj poljoprivrednoj proizvodnji

Suvremena organsko-biološka (ekološka) poljoprivreda ima sve značajke tradicijske poljoprivrede:

- poštuje se zatvoreni krug kruženja materije od mjesta proizvodnje do mjesta potrošnje i obrnutu
- ne koriste se mineralna gnojiva i
- ne koristi se kemijska zaštita.

Shematski prikaz kruženja materije na primjeru naselja Saborsko

Organsko-biološka proizvodnja, pa tako ni tradicijska poljoprivredna proizvodnja, nije isplativa ako se proizvodi za nadmetanje na tržištu s konvencionalnom proizvodnjom. Stoga se ta proizvodnja isplati samo ako je okrenuta zahtjevnijem potrošaču, kao što je, primjerice, osviješteni novi turist, osobito ako je sudionik ruralnog turizma.

Osviješteni novi turist traži ponudu *ekološkog turističkog seljačkog gospodarstva*, gospodarstva na kojem će mu biti servirana hrana od organsko-biološki proizvedenih namirnica, na kojem će moći kupiti namirnice za ponijeti kući i na kojem će se sa članovima obitelji moći upoznati sa svim postupcima organsko-biološke proizvodnje.

ORGANSKO-BIOLOŠKA (EKOLOŠKA) PROIZVODNJA ZA TURIZAM

- Organsko-biološki proizvedena hrana
  - osnovna prehrana turista na seljačkom gospodarstvu (saznanja turista o prednosti takve hrane su rasprostranjena)
  - tradicijski specijaliteti od takvih namirnica
- Dokoličarska edukacija turista
  - upoznavanje s uzgojem organsko-biološke hrane
  - upoznavanja mjesta i uvjeta stvaranja tradicijskog gnojiva
    - stočarska proizvodnja
    - gnojište
    - kompostište

Turisti očekuju jasnu poljoprivrednu orijentaciju seljačkog imanja na kojem kane boraviti. Prema inozemnim iskustvima zemalja Zapadne Europe sva su imanja gospodarski subjekti koji su izloženi nemilosrdnoj tržišnoj utakmici. Stoga su ona jasno profilirana, kako u odnosu na sadržaje proizvodnje, tako i s obzirom na ekološku profilaciju:

- Jasna proizvodna profilacija gospodarstva da je ono
  - ratarsko
  - vinogradarsko
  - voćarsko
  - maslinarsko
  - povrtlarsko
  - stočarsko
  - peradarsko
  - drugo
- Jasna ekološka profilacija jest da je ono
  - ekološko gospodarstvo ili
  - u grupi ostalih gospodarstava

Regionalna gastronomija i enogastronomija

Tradicija jela i pića određenog kraja osnovica je regionalne gastronomije i enogastronomije. Ipak, u promišljanjima mjesta i uloge tradicijske prehrane u turizmu uvijek valja imati na umu istinu o strukturi prehrane turista, koja podjednako vrijedi i za turistička seljačka gospodarstva:

- Hrana za osnovne (fiziološke) potrebe:
  - u okviru pansionerske prehrane i
  - u vlastitoj pripremi;
- Hrana i piće za uživanje -
  - posebna jela,
  - u posebnim obrocima,
  - posebno servirana i
  - na posebnim mjestima.

Činjenica je, međutim, da se posebnosti tradicijske kuhinje mogu učinkovito koristiti kako u pripremanju svakodnevne hrane za osnovne potrebe turista tako i za pripremanje specijaliteta za njihov posebni užitak. Tako u Dalmaciji tradicijski način pripremanja hrane, primjerice, *na lešo* i s *maslinovim uljem*, može biti primijenjen u pripremanju cjelokupne prehrane, dok će samo neki segmenti tradicijske prehrane biti uklopljeni u lokalne specijalitete, u većoj ili manjoj gastronomskoj "obradi". No, treba biti vrlo oprezan pri uvođenju tradicijske prehrane u svakodnevnu prehranu gostiju, i to isključivo zbog njihovih prehrambenih navika. Uvođenje elemenata tradicijske prehrane u ponudu lokalnih (regionalnih) specijaliteta predstavlja još veće majstorstvo.

HRANA I PIĆE ZA NEPCE I DUŠU

Hrana za užitak

- poseban (lokalni) recept
- posebne (lokalne) namirnice
- poseban (lokalni) izgled, miris i okus
- poseban užitak i raspoloženje
- traži osobni pristup konzumenta

Sljublivanje jela i pića

- optimalna kombinacija jela i pića
- optimalna prezentacija i serviranje

Vino (i druga posebna pića) za užitak

- geografsko porijeklo
- sorta
- njegovanje
- pakiranje
- izgled
- miris
- okus
- serviranje

Tradicijska jela i pića u Hrvatskoj još uvijek nisu cjelovito istražena. Ona su nastala pod različitim utjecajima, s jedne strane prema raspoloživoj i uobičajenoj (regionalnoj) tradicijskoj poljoprivrednoj proizvodnji, a s druge strane kao odraz cjelokupnog socio-kulturnog okruženja kraja, osobito stranih utjecaja. Uostalom, neka od tradicijskih jela ne moraju pružati užitak svim gostima ili čak ni jednom.

PRAVI IZBOR ZA GOSTA

- Gostima s hedonističkim prohtjevima od regionalnih jela i pića valja ponuditi ono "pravo", a to ovisi o gastronomskom habitusu gosta
  - razvijenost kulture jela i pića kod gostiju - znatiželja kušanja neobičnog
  - osnovna orijentacija prehrane kod gosta
  - stav o zdravoj prehrani
  - osobni stav o užitku
- Za zadovoljnog gosta valja također i u ovom području zatražiti pomoć stručnjaka
  - poznavatelja regionalnih jela i pića
    - gastronomu
    - enogastronoma

Konačno, nije svejedno niti kako se jelo uslužuje, niti kako je uređen prostor u kojem se jede. Načelno bi valjalo i u način usluživanja jela i pića i u uređivanje prostora za blagovanje maksimalno moguće uvesti lokalne tradicijske sastavnice.

Tradicijsko zajedništvo u turističkom nastupu

Od svih tradicijskih vrednota koje su resile selo, u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, najteže je nastradalo *tradicijsko zajedništvo* među seljanima. Zadruge, koje su u velikom dijelu zemlje, osobito u Dalmaciji, omogućile stanovnicima sela da opstanu, danas su nestale.

Svako zajedništvo na selu, a ne samo tradicijske zadruge, može biti od velike koristi za razvoj sela i osobito za razvoj ruralnog turizma. U razvijenim europskim zemljama turizam na seljačkim gospodarstvima počiva na zajedništvu pet do deset turističkih seljačkih gospodarstava u krugu od desetak kilometara, zbog:

- tiskanja zajedničkih promidžbenih materijala,
- primanja većih grupa turista, primjerice jedan ili dva autobusa,
- organiziranje zajedničkih izleta za goste ili međusobna izletnička razmjena gostiju,
- zbog osnivanja i oblikovanja ruralne turističke destinacije,
- zbog međusobnog razmjenjivanja znanja i informacija i
- zbog zajedničke nabave materijala i usluga.

KAKO ORGANIZIRATI 24 SATA BORAVKA GOSTIJU NA TURISTIČKOM SELJAČKOM GOSPODARSTVU

Osnovne značajke turističkog boravka

Iz sadržaja programskih, projektnih i financijskih dokumenata koji se izrađuju za potrebe osnivanja turističkog seljačkog gospodarstva moglo bi se zaključiti da je na takvim gospodarstvima turistima dovoljno osigurati:

- prostorije i uvjete za spavanje,
- prostorije za blagovanje s dnevnim boravkom,
- pripremljene i uslužene obroke hrane i
- uvjete za boravak na otvorenom (dvorište, vrt, voćnjak).

To, međutim, nije dovoljno. Turisti bez pomoći domaćina ne mogu kvalitetno i odgovarajuće provesti 24 sata na turističkom seljačkom gospodarstvu. Iznimku mogu predstavljati samo turisti koji imaju svoje osobne programe pa seljačko gospodarstvo koriste tek za spavanje i eventualno za prehranu.

DAN TRAJE 24 SATA

Za zadovoljavanje svojih primarnih potreba turisti na seljačkom imanju troše prosječno:

- na spavanje 9 sati,
- na jelo do 3 sata
- na osobnu higijenu do 2 sata
- ukupno 14 sati dnevno

Nakon zadovoljenja svojih primarnih životnih potreba turistima na seljačkim gospodarstvima preostaje prosječno deset sati slobodnog vremena za različite aktivnosti koje valja svakodnevno osmišljavati. U stvarnosti, raspoloživo slobodno vrijeme turista za takve aktivnosti može doseći i do 14 sati na dan, o čemu valja voditi računa.

Za lakše osmišljavanje cjelokupnog boravka gostiju na imanju domaćin treba poznavati okvir za planiranje mogućeg provođenja njihovog slobodnog vremena.

Gosti svoje slobodno vrijeme mogu provesti na više mjesta i u različitoj organizaciji:

- Boravak na seljačkom gospodarstvu -
  - u zatvorenom prostoru (zajednički dnevni boravak) i
  - boravkom na otvorenom (dvorište, vrt, igralište);
- Boravak izvan seljačkog gospodarstva -
  - itinereri koje organizira domaćin i
  - slobodan izbor i kretanje gostiju prema preporuci domaćina.

Za kreiranje dnevnih aktivnosti gostiju osobito su važni:

- Dobni profil gostiju -
  - mlađi samostalni gosti,
  - gosti srednje dobi s malom djecom i
  - gosti treće dobi (uglavnom umirovljenici);
- Turistička atraktivnost seljačkog imanja -
  - zajedničke prostorije namijenjene za dnevni boravak gostiju,
  - vanjski prostor namijenjen boravku gostiju i
  - vrsta i opseg poljoprivredne proizvodnje;
- Turistička atraktivnost uže i šire okolice -
  - pregled turističkih atrakcija i
  - ugostiteljski, trgovački i slični objekti;
- Neuobičajeno iskustvo koje pruža seljačko imanje -
  - o biti poljoprivredne proizvodnje:
    - tehnološki aspekt,
    - gospodarski aspekt i
    - ekološki aspekt;
  - o životu seljaka:
    - radne obveze i
    - socio-kulturno okruženje i nadgradnja.

Planiranje provođenja slobodnog vremena temelji se na pretpostavci

- da je riječ o turističkom seljačkom gospodarstvu koje pruža usluge smještaja i
- da gosti na njemu provode najmanje 3 dana.

Za vikend - goste (2dana) može se po dogovoru organizirati poseban način provođenja subote i nedjelje, u pravilu u skladu s naglašenim značajkama imanja ili okolice.

OSNOVNI DNEVNI RASPORED

- **AKTIVNOSTI TIJEKOM 24 SATA**
  - spavanje do 7 (8) sati
  - doručak od 7 do 9 sati
  - **jutarnje turističke aktivnosti od (8) 9 do 12 (13) sati**
  - ručak od 12 do 14 sati
  - alternativni podnevni odmor od 14 do 15 sati
  - **poslijepodnevne turističke aktivnosti od (14) 15 do 19 (20) sati**
  - večera 19 do 21 sat
  - **večernje turističke aktivnosti od 20 do 22 (23) sata**
  - spavanje od 22 (23) sata
- **ODNOSNO**
  - **ukupno 9 do 14 sati turističkih aktivnosti dnevno**

U dane vikenda, za blagdane ili u dane posebnih događanja osnovni dnevni raspored se može djelomično izmijeniti na dva načina:

- da se ručak na gospodarstvu zamijeni ručkom na drugoj lokaciji ili se ručak nosi sa sobom (npr. sendviči i sl.) i
- da se večera zamijeni s večerom na drugoj lokaciji.

OSNOVNI TJEDNI RASPORED

- Od ponedjeljka do petka različite kombinacije
  - Po dobi dana
    - prijepodnevne aktivnosti
    - poslijepodnevne aktivnosti
    - večernje aktivnosti
  - Po lokaciji
    - u kući, na dvorištu ili vrtu
    - na ostalom dijelu imanja
    - u okruženju seljačkog gospodarstva
- Vikendom i blagdanom
  - Poseban program

Boravak u kući, dvorištu i vrtu

Za potrebe turističkih aktivnosti koje bi turisti željeli i mogli provoditi u zatvorenim prostorijama, u dvorištu i vrtu seljačkog gospodarstva treba osigurati neophodne uvjete putem odgovarajućeg uređenja ovih prostorija i prostora, poglavito izborom potrebnog namještaja, uređaja i opreme.

Način uređenja prostorija i prostora na seljačkom gospodarstvu, načelno, valja podrediti prosječnim potrebama gostiju koji borave na takvim imanjima. Međutim, ako se seljačko gospodarstvo ciljano uređuje za specifični profil gostiju, tada u tom smislu valja odabrati modificirani način njihova uređenja.

FIZIČKI OKVIR

- Prostorija za blagovanje i slobodno vrijeme (zajednička prostorija)
  - stolovi, stolci, fotelje
  - televizor, police s knjigama, novinama i društvenim igrama
  - kutija s dječjim igračkama
  - tradicijski elementi folklor
- Terasa, dvorište i vrt
  - dječje igralište
  - prostor za rekreaciju odraslih (boćalište, viseća kuglana, improvizirani koš,
  - prostor za badminton)
  - klupe i stolovi na otvorenom
  - zasjenjeni dio (natkrita terasa)
  - sunčalište
  - kućni ljubimci
  - spremište opreme

Na seljačkom gospodarstvu moguće je provoditi različite turističke aktivnosti. Međutim, u ovom slučaju je bitna podjela na planirane i neplanirane turističke aktivnosti gostiju u kući, vrtu i dvorištu.

U dijelu dnevnog rasporeda koji predviđa boravak na seljačkom gospodarstvu pretežiti dio aktivnosti gostiju odvija se po njihovom vlastitom izboru:

- Zajednička prostorija -
  - gledanje televizije, čitanje i pisanje,
  - igra djece,
  - društvene igre (šah, mlin, "Čovječe, ne ljuti se") i
  - slušanje glazbe, opuštanje;
- Otvoreni prostor -
  - igra djece na dječjem igralištu,
  - igra s kućnim ljubimcima,
  - sportska rekreacija (badminton, viseća kuglana, bacanje lopte u koš),
  - opuštanje,
  - sunčanje,
  - čitanje i
  - društvene igre.

Domaćin mora povremeno programirati turističke aktivnosti gostiju kada oni slobodno vrijeme provode na seljačkom gospodarstvu. Poglavitno se radi o razgovoru domaćina s gostima ili na drugi način iznošenju zanimljivih podataka o gospodarstvu i kraju u kojem se ono nalazi:

- Zajedničkoj prostoriji ili na natkrivenoj terasi -
  - upoznavanje gostiju s osnovnim značajkama kraja:
    - povijest,
    - kultura,
    - legende i
    - folklor;
  - upoznavanje gostiju sa značajkama vlastitog imanja:
    - rasprostranjenost i veličina i
    - značajke poljoprivredne proizvodnje;
  - izvođenje narodnih pjesama:
    - sviranje na tamburi, violini, harmonici i sl. i
    - pjevanje;
- U dvorištu, gospodarskom dvorištu i u vrtu:
  - upoznavanje s praktičnom poljoprivrednom proizvodnjom i
  - pomaganje gostiju u spremanju ljetine na gospodarstvu.

Boravak na poljoprivrednom zemljištu i u šumi

Osim kuće, gospodarskih zgrada, dvorišta, vrta i ostalih dijelova okućnice seljačko se imanje uobičajeno prostire na poljoprivredna zemljišta i šume na većoj ili manjoj udaljenosti. Tamo mogu biti i posebni objekti poljoprivredne infrastrukture: stanovi (salaši), klijeti, kažuni, katuni, pojate i drugi objekti. U pravilu, to su udaljeniji predjeli, vrlo slikoviti i iznenađujući s naglašenijim prirodnim značajkama. Za obilazak ovih dijelova gospodarstva gosti se trebaju pripremiti, posebno u odnosu na odjeću i obuću. Ovisno o situaciji, o duljini puta i fizičkoj spremnosti gostiju valja odabrati odgovarajuća prijevozna sredstva.

PRIPREMA I ODLAZAK

PRIJE SAMOG RAZGLEDAVANJA POLJOPRIVREDNOG I ŠUMSKOG ZEMLJIŠTA DOMAĆIN TREBA

- Izvršiti pripremu gostiju za obilazak imanja (uglavnom prvi dan, u okviru boravka u zajedničkoj prostoriji)
  - pokazati pisanu dokumentaciju (plan katastra zemljišta)
  - opisati imanje
- Organizirati siguran dolazak na udaljena zemljišta
  - pješke
  - biciklom
  - na konju
  - zaprežnim kolima

Osim spontanog doživljaja kultiviranog krajolika domaćin treba goste upoznati sa svim obilježjima posjećenog dijela imanja koji se ne vide ili koji se ne mogu dokučiti:

- Vrsta zemljišta -
  - pedološke značajke - sastav tla
    - plodna zemlja,
    - teška zemlja (primjerice ilovača),
    - pješčana zemlja,
    - posebna zemlja;
  - zasađena kultura:
    - oranica,
    - vrt,
    - voćnjak,
    - vinograd,
    - livada,
    - sjenokoša,
    - ribnjak,
    - šuma;
- Biljna proizvodnja:
  - potrebni radovi,
  - postupanje s urodom;
- Radovi u tijeku:
  - promatranje tekućih radova,
  - sudjelovanje u određenim radovima,
  - težačka užina:
    - tradicijsko jelo i piće kod ove vrste poslova i
    - prigodna prostirka (posebno usluživanje).

Obilazak turističkih atrakcija u okolici

Valja se oprostiti od iluzije o turističkoj samodovoljnosti seljačkog gospodarstva. Turistima se mora omogućiti razgledavanje i povremeni boravak u okolici gospodarstva. Ne postoji turističko suparništvo između seljačkog gospodarstva i kraja u kojem se ono nalazi. Može postojati samo dobra nadopuna na toj relaciji, dakako pod uvjetom da to domaćin na seljačkom gospodarstvu shvati te da tu nadopunu dobro osmisli.

Ne postoji seljačko gospodarstvo koje bi moglo biti turistički toliko privlačno, a da sedam dana zadrži gosta unutar svojih granica. Gostima na seljačkom gospodarstvu za njihovo puno zadovoljstvo i kvalitetan turistički doživljaj valja osigurati osmišljeni obilazak šireg prostora:

- zbog posjećivanja turističkih atrakcija:
  - njihovo razgledavanje i
  - aktivno korištenje - sportska rekreacija;
- zbog posjećivanja ugostiteljskih, trgovački i drugih objekata i sadržaja.

Svako turističko seljačko gospodarstvo pripada nekoj osnovnoj turističkoj destinaciji i određenom sustavu naselja. Osnovnu turističku destinaciju čini turističko mjesto i njegovo šire okruženje. Ako je takvo seljačko gospodarstvo bliže i ako je to turističko mjesto razvijenije, tada će to seljačko gospodarstvo imati na raspolaganju više podataka o obližnjim turističkim atrakcijama te ugostiteljskim i drugim uslužnim sadržajima (turistička karta, vodič, prospekt). Međutim, ako se takvo imanje nalazi u izrazito turistički nerazvijenom području i ako nema drugih turističkih seljačkih gospodarstava u blizini, tada će domaćin morati brinuti sam o pružanju informacija o turistički atraktivnim sadržajima u okolici.

Za organizirano kretanje gostiju po okolici, a osobito za njihovo samostalno kretanje, presudno je raspolaganje s odgovarajućim podacima o turistički zanimljivim sadržajima u pripadajućoj turističkoj destinaciji. Stoga domaćin mora za goste, a i za sebe, prethodno osigurati takve podatke i to u dva oblika:

- tekst - popis i opis i
- slika - topografska ili druga karta, skica.

Tekst može biti tiskan, rukom pisan ili ispričan, a slika kraja predstavljena kao topografska ili turistička karta s unesenim podacima ili, pak, obična, rukom nacrtana skica na komadu čista papira.

Kuda uputiti goste? Što predstavlja turističku atrakciju? To su ponajprije lokaliteti zaštićene prirodne i kulturne baštine, ali i mnogo veći broj drugih vrsta turistički privlačnih sadržaja (navedeni u klasifikaciji turističkih atrakcija u nastavku). Posebno su zanimljive atrakcije koje možemo označiti sintagmom *kultura života i rada* (opisane u shemi u nastavku).

Osnovna funkcionalna klasifikacija turističkih atrakcija

BR.	OSNOVNE VRSTE ATRAKCIJA	PRIPADAJUĆI MOTIV/AKTIVNOST	GRUPE ATRAKCIJA			
			PRIRODNE	IZVORNE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	MATERIJALNE
1.	GEOLOŠKE ZNAČAJKE PROSTORA	SPORTSKA REKREACIJA DOKOLIČARSKA EDUKACIJA** ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI***	PRIRODNE	IZVORNE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	MATERIJALNE
2.	KLIMA	ODMOR I OPORAVAK SPORTSKA REKREACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
3.	VODA	ODMOR I OPORAVAK SPORTSKA REKREACIJA DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
4.	BILJNI SVIJET	ODMOR I OPORAVAK DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
5.	ŽIVOTINJSKI SVIJET	DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO SPORTSKA REKREACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
6.	ZAŠTIĆENA PRIRODNA BAŠTINA	DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO SPORTSKA REKREACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
7.	ZAŠTIĆENA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA	DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI	STVORENE	DORAĐENE	PRETEŽITO DOKOLIČARSKE	MATERIJALNE
8.	KULTURA ŽIVOTA I RADA	DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
9.	ZNAMENITE OSOBE I POVIJESNI DOGAĐAJI	DOKOLIČARSKA EDUKACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
10.	MANIFESTACIJE	ZADOVOLJSTVO DOKOLIČARSKA EDUKACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
11.	KULTURNE I VJERSKE USTANOVE	ZADOVOLJSTVO DOKOLIČARSKA EDUKACIJA NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
12.	PRIRODNA LJEČILIŠTA	ODMOR I OPORAVAK SPORTSKA REKREACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
13.	SPORTSKO-REKREACIJSKE GRAĐEVINE I TERENI	SPORTSKA REKREACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
14.	TURISTIČKE STAZE, PUTOVI I CESTE	SPORTSKA REKREACIJA ODMOR I OPORAVAK DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				
15.	ATRAKCIJE ZBOG ATRAKCIJA	SPORTSKA REKREACIJA DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO				
16.	TURISTIČKE PARAATRAKCIJE	NEDOKOLIČARSKI MOTIVI				

* NEDOKOLIČARSKE ATRAKCIJE (PARAATRAKCIJE)

**Obrazovanje isključivo zbog osobnog zadovoljstva

***Redovno obrazovanje, poslovna putovanja, liječenje, tranzit i sl.

Izvor: Kušen, E. *Turistička atrakcijska osnova* (2002.), Institut za turizam, Zagreb

Prilog detaljnoj turističkoj klasifikaciji atrakcija kulture života i rada

ATRAKCIJA	MOTIV / AKTIVNOST
KULTURA ŽIVOTA I RADA	DOKOLIČARSKA EDUKACIJA ZADOVOLJSTVO NEDOKOLIČARSKI MOTIVI*
Folklor <ul style="list-style-type: none"> ■ Narodni melos ■ Narodni plesovi ■ Običaji ■ Legende ■ Urbane legende ■ "UFO legende" 	promatranje slušanje fotografiranje stručno-znanstvena edukacija
Rukotvorstvo <ul style="list-style-type: none"> ■ Narodne nošnje ■ Proizvodi od kože ■ Obrada lana i konoplje ■ Obrada vune ■ Lončarski proizvodi ■ Proizvodi od drveta ■ Košaraški proizvodi ■ Proizvodi od slame i rogoza ■ Ostali proizvodi 	promatranje fotografiranje stručno-znanstvena edukacija
Tradicijsko građenje i uređenje vrtova <ul style="list-style-type: none"> ■ Ruralna arhitektura ■ Tradicijski vrtovi 	promatranje fotografiranje stručno-znanstvena edukacija
Tradicijski obrti <ul style="list-style-type: none"> ■ Medičari - licitari ■ Zlatari ■ Draguljari ■ Kitničari ■ Klobučari ■ Remenari ■ Kišobranari ■ Urari ■ Drugi obrti 	promatranje dokoličarska kupovina stručno-znanstvena edukacija
Vinarstvo i gastroenologija <ul style="list-style-type: none"> ■ Vinogradarsko područje ■ Sortno vino ■ Vinorodni kraj 	"hedonističko" konzumiranje vina promatranje
Gastronomija <ul style="list-style-type: none"> ■ Specijaliteti ■ Regionalna osnova 	"hedonističko" konzumiranje jela promatranje
Ugostiteljska tradicija <ul style="list-style-type: none"> ■ Turistička destinacija ■ Ugostiteljski objekti ■ Kućna radinost 	"hedonističko" konzumiranje
Suvremena proizvodnja <ul style="list-style-type: none"> ■ Kulturna produkcija ■ Industrijska produkcija ■ Ostala produkcija 	razgledavanje stručno-znanstvena edukacija
Ostalo <ul style="list-style-type: none"> ■ Filatelija ■ Numizmatika 	razgledavanje

* stručno-znanstvena edukacija i istraživanje

Izvor: Kušen, E. *Turistička atrakcijska osnova (2002.)*, op. cit.

Na osnovi prikupljenih podataka o turističkim atrakcijama, te ugostiteljskim i drugim zanimljivim sadržajima u okolici seljačkog gospodarstva, gosti će se kretati po turističkoj destinaciji:

- u pravilu, po itinererima koje su kreirali sami uz pomoć domaćina ili
- povremeno, u posebnim slučajevima, u pratnji domaćina.

Zajednički programi i itinereri više susjednih turističkih seljačkih gospodarstava

Suradnja između susjednih turističkih seljačkih gospodarstava pri organiziranju kretanja gostiju po turističkoj destinaciji pridonosi kvaliteti boravka turista na seljačkom gospodarstvu te smanjuje vremenski i financijski angažman domaćina. Stoga seljačka domaćinstva trebaju u svom radu nastojati ostvariti suradnju s *kritičnom masom* turističkih seljačkih domaćinstava u okolici kako bi se ove prednosti mogle ostvariti i na području kretanja gostiju po okolici.

ZAJEDNIŠTVO

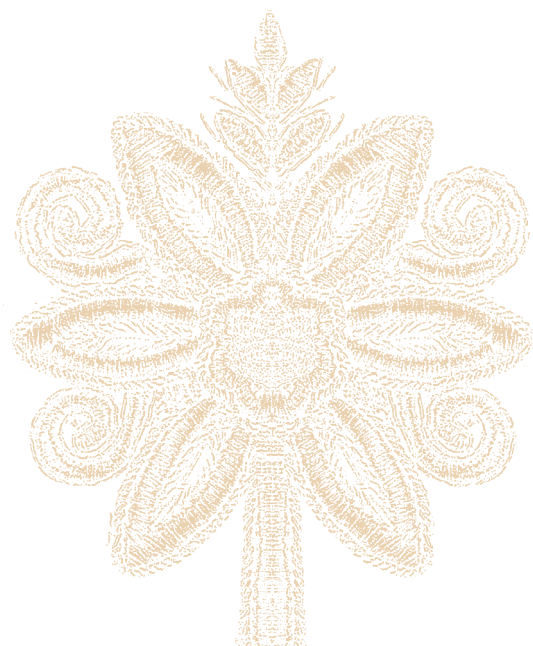
- Zajedništvo je jedno od tradicijskih značajki i vrednota sela i života na selu
- Zajedništvo na selu je stoljećima bilo zalog njegova opstanka
- Cijeli fizički i duhovni okvir sela odiše zajedništvom
- I danas je prisutna financijska, organizacijska i promotivna prednost turističkog seljačkog gospodarstva ako ono nije usamljeno
- Turisti u ovoj vrsti ponude očekuju zajedništvo među turističkim seljačkim gospodarstvima kao što očekuju i druga tradicijska obilježja
- Pojavu samoživosti i jala koji pomalo zahvaća seljačka gospodarstva treba hitno odbaciti

Suradnja među turističkim seljačkim gospodarstvima u kreiranju rasporeda provođenja slobodnog vremena svojih gostiju manifestira se osobito putem:

- organiziranja posebnih manifestacija,
- organiziranja zajedničkih izleta i
- međusobnog posjećivanja.

Najveći učinak u suradnji među turističkim seljačkim gospodarstvima glede turističkih aktivnosti njihovih gostiju postiže se organiziranjem različitih manifestacija koje poprimaju značajke turističkih atrakcija, kojima se može pridružiti i lokalno stanovništvo. Manifestacije mogu biti folklorne, vjerske, sportske, zabavne, kulturne i druge.

Gosti na turističkom seljačkom gospodarstvu očekuju da jednom u toku sedmodnevnog boravka poduzmu put (izlet) do neke značajnije turističke atrakcije.

PRIMJER VUKOVARSKO-SRIJEMSKE ŽUPANIJE

Ruralni prostor

S turističkog gledišta, ruralni prostor Vukovarsko-srijemske županije vrednovan je u okviru izrade *Razvojno-marketingškog plana turizma Vukovarsko-srijemske županije* (2001.). Tom je prigodom ruralni prostor Županije podijeljen na tri dijela:

- dunavski ruralni prostor,
- spačvanski ruralni prostor (uz spačvansku šumu) i
- ostali ruralni prostor.

Dunavski ruralni prostor proteže se u pojasu što ga omeđuju rijeka Dunav, s jedne strane, a s druge strane infrastrukturni pojas uz željezničku prugu na pravcu Osijek - Vinkovci - Šid, te je pod izrazitim utjecajem Dunava.

Spačvanski ruralni prostor razvio se uz rub spačvanske šume, na jug do rijeke Save, a na sjever do spomenutog željezničkog infrastrukturnog pojasa. Tu su planirana dva središta ruralnog turizma, Otok i Babina Greda. Ovaj prostor je pod snažnim utjecajem spačvanske šume, a njegov južni dio i pod utjecajem rijeke Save.

Ostali ruralni prostor smjestio se u jugoistočnom kvadrantu Županije, južno od spomenutog infrastrukturnog pojasa željezničke pruge, a zapadno od trase planiranog kanala Dunav - Sava, te nije posebno turistički artikuliran.

Tradicijska arhitektura

Prema Freudenreicherovoj karti (u nastavku), područje Vukovarsko-srijemske županije, s gledišta značajki tradicijske arhitekture, podijeljeno je u dvije morfološke cjeline, ovisno o njihovim prirodnim karakteristikama, i to na:

- područje hrasta lužnjaka - pretežu drvene kuće i
- područje mješovitih vrsta drveća pretežu zidanice.

Uz ovu osnovnu podjelu postoje mnogobrojne varijacije. Osim toga, to je područje poznato po stanovima (salašima) sa zanimljivom tradicijskom arhitekturom. Stan je kuća u polju blizu kakve šume. Osim doma u selu, gdje se više zadržavalo zimi, svaka kućna zadruga imala je stan, koji je zapravo bio drugi dom.

A. Freudenreich:
Dva osnovna tipa tradicijske arhitekture
na području Vukovarsko-srijemske županije

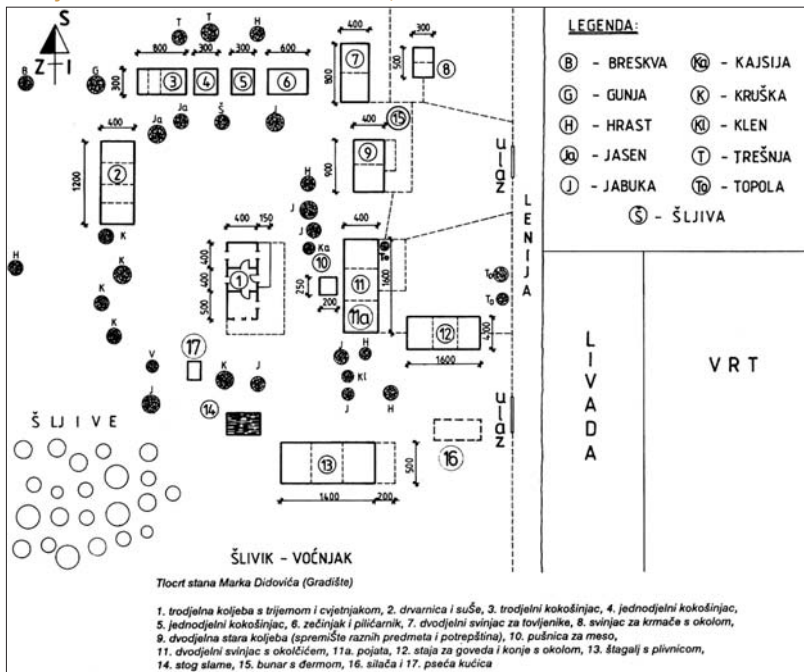
Izvor: Freudenreich, A., *Kako narod gradi* (1972.),
 Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.

Soljani, imanje Filipović,
dio stana koji se kani urediti
za turističke potrebe.

Foto: N. Ivandić

Primjer tlocrta stana Marka Didovića, Gradište

Izvor: Knežević, A.,
 Šokački stanovi (1990.),
 Hrvatska demokratska
 zajednica, Županija

Turistička seljačka gospodarstva

Usprkos velikim potencijalima, na području Vukovarsko-srijemske županije nema niti jednog turističkog seljačkog gospodarstva koje bi turistima nudilo uslugu smještaja, a samo jedno nudi usluge jela i pića - to je gospodarstvo "Antin stan" u Ivankovu.

"Antin stan", Ivankovo

Foto: E. Kušen

Literatura

- Freudenreich, A., *Kako narod gradi*, (1972.),
Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb
- Knežević, A., *Šokački stanovi*, (1990.),
Hrvatska demokratska zajednica, Županja
- Krušelj, M., *Hrvatski obiteljski tradicijski vrt*, (1999.),
TZ grada Donja Stubica, Donja Stubica
- Kušen, E., *Ruralni turizam u Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, (2006.),
Institut za turizam, Zagreb
- Kušen, E., *Turistička atrakcijska osnova*, (2002.),
Institut za turizam, Zagreb
- Posavska tradicijska drvena kuća - priručnik za obnovu*, (2006.),
Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka RH i Ministarstvo kulture RH, Zagreb
- Projekt Saborsko - planinsko mjesto ruralnog turizma*, (1998.),
Institut za turizam, Zagreb.
- Razvojno-marketinški plan turizma Vukovarsko-srijemske županije*, (2001.),
Institut za turizam, Zagreb
- Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*, (1997.),
Zavod za prostorno planiranje Ministarstva prostornog uređenja, graditeljstva i
stanovanja RH, Zagreb
- Strategy for Rural Europe*, (1994.),
ECOVAST, London
- Živković, Z., *Hrvatsko narodno graditeljstvo*, (1992.) Ministarstvo kulture RH, Zagreb

Priručnik je financiran sredstvima Republike Austrije

Austrian

 Development Cooperation

Dr. sc. **Eduard Kušen**

Priručnik:
Kako ugostiti turiste na vlastitom imanju

Zagreb, 2007.

Austrian
 Development Cooperation

 institut za turizam